

Over katholiciteit en eigenheid, over continuïteit en verandering Kerkhistorische notities bij de Vereniging van 1907

Drs. M. Golverdingen

I

De weg naar de eenheid

Op 5 juni 1907 vonden twee kleine gereformeerde kerkgenootschappen elkaar te Middelburg. Daar was de Algemene Vergadering van de *Gereformeerde Gemeenten in navolging van ds. L.G.C. Ledeboer* bijeen onder voorzitterschap van ds. L. Boone (1860-1935) te Sint-Philipsland. Daar ontving men een delegatie van de *Vereenigde Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis*, die geleid werd door ds. G. H. Kersten (1882-1948) te Rotterdam. Deze predikant was de man die in de achterliggende jaren onvermoeibaar had gepleit voor de vereniging van de twee kerken. Hij was in 1907 nog opvallend jong – vijfentwintig jaar – en had als preses de Generale Synode van de Kruisgemeenten op 23 mei geleid.

Onderwerp van gesprek bij de ontmoeting tussen de twee kerken in Middelburg was een voorstel, dat ds. Kersten had ontworpen en dat de Kruisgemeenten schriftelijk van te voren bij de Ledeboerianen hadden ingediend. Het was de afronding van een toenaderingsproces tussen beide kerken, dat zich met horten en stoten sinds 1899 had voltrokken. Bij de Kruisgemeenten was er de vrees, dat men predikanten zou verliezen aan de Ledeboerianen, die slechts over één of twee dienaren van het Woord beschikten. De Ledeboerianen waren beducht voor het verlies van oude tradities, die in de loop van een lang isolement sinds 1841 waren ontstaan. Uiteindelijk bleef er één bezwaar recht overeind staan. Dat betrof het zingen van de Psalmen van Datheen. Ds. L.G.C. Ledeboer (1808-1863) had deze berijming ingevoerd nadat hij in 1841 door de kerkbesturen uit de Ned. Hervormde Kerk was gezet. De berijming van 1773 was in de ogen van de Ledeboerianen niet meer dan een ‘staatscreatuur’, dat door de overheid met dwang aan de kerken was opgelegd. In 1905 waren de besprekingen over een vereniging volledig vastgelopen op de Ledeboeriaanse eis, dat bij een vereniging alle Kruisgemeenten de berijming van ‘1773’ zouden vervangen door de ‘oude psalmen’

In het voorstel dat te Middelburg werd besproken – het ging om een initiatief van ds. Kersten - kwamen de Kruisgemeenten de Ledeboerianen, ver tegemoet hun voornaamste bezwaar. Om toch het samengaan van de twee kerkverbanden mogelijk te maken, had men drie concrete voorstellen gedaan.

1. De berijming van Datheen zal worden gezongen op elke vergadering van de classis of de synode.

2. De kruisdominees die in Ledeboeriaanse gemeenten zouden voorgaan, zullen daar ‘volgaarne gebruik maken van de oude psalmen’.

3. Als een Ledeboeriaanse predikant in een Kruisgemeente voorgaat, krijgt hij daar alle vrijheid om vanaf de kansel bij het opgeven van de psalmen de berijming van Datheen te gebruiken.¹

Na een mondelinge toelichting door ds. Kersten en ‘korte deliberatie’² gingen de Ledeboerianen door middel van een mondelinge stemming zonder uitzondering akkoord met het voorstel. Ds. L. Boone, de preses van de Ledeboerianen, stond bekend als een man, die ‘nog volbloed van den ouden stempel’³ was. Hij was zeer gesteld op de Ledeboeriaanse tradities. In Middelburg liet hij als laatste het ‘voor’ horen. En als eerste reikte hij, zichtbaar bewogen, aan de afgevaardigden van de Kruisgemeenten de beide handen⁴. Als preses verklaarde hij, dat de psalmberijming geen hinderpaal kon zijn voor de vereniging en dat het blijven zingen van de psalmen van Datheen genoegzaam was gewaarborgd.⁵

Nadat het principebesluit tot de vereniging van de beide kerken was genomen, moesten uiteraard de gronden voor de Vereniging nader worden omschreven en geregeld. Daarvoor werden door beide kerken deputaten benoemd. Ze kwamen op 25 juli 1907 te Rotterdam bijeen onder leiding van de Ledeboeriaanse predikant Ds. N. H. Beversluis (1850-1931), die in eigen kring zich nadrukkelijk voor de vereniging had ingezet. Ds. Kersten, die als scriba van de vergadering functioneerde, typeerde de inbreng van de preses bij het proces van de vereniging twee jaar later op treffende wijze: ‘Zijn gehele optreden was gekenmerkt door vastberadenheid. Zijn Eerw. was uit het geslacht der IJzermans; en van ijzer was hij eer te vast dan weifelend’.⁶ In Rotterdam bespraken de deputaten de ontwerpbepalingen, die door ds. Kersten waren opgesteld en door hem in overleg met ds. Beversluis van de voren aan

---

¹ De voorgeschiedenis van de Vereniging van 1907 is herhaaldelijk beschreven. Zie: M. Golverdingen, *Rond de Vereniging van 1907*, in I. A. Kole (red.), *Alleen uit hem en door Hem 1907-1977. Overwegingen bij het zeventig-jarig bestaan van de Gereformeerde Gemeenten*, Goes, 1977, blz. 43-52; Idem, *Ds. G.H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, Houten, 2000⁴, blz. 31-39; Idem., *De weg naar de Vereniging van 1907. Notities van ds. G.H. Kersten*, in: De Saambinder, 85^e jrg. Nr 38-45, juni-augustus 2007; C. de Jongste, *Klacht en jubel. Facetten uit de ‘kleine kerkhistorie’ rondom ds. Nicolaas Hendrik Beversluis (1850-1931)*, Zwijndrecht, 1983, blz. 247-271; Redactie Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907. De vereniging van de Ledeboeriaanse gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis*, Houten, 1984, blz. 1-31. Voor een aantal tot nu toe onbekende details zie men L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden. Een gevarieerde bundel schetsen en verhalen uit de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten*, Barneveld, 2006.

² J. R. van Oordt e.a., *Gedachtenisredenen bij de herdenking van de 25 jarige vereeniging der Gereformeerde Gemeenten in Nederland op 10 oktober 1932 te Rotterdam*, Rotterdam, 1932, blz. 29 (Detail genoemd door ds. Kersten)

³ *Notulen van de Ledenvergaderingen van de Geref. Gem onder 't Kruis te Rotterdam van 17 juni 1907* (Met een uitvoerig verslag van het besprokene op de synode van 23 mei en de Vergadering te Middelburg van 5 juni 1907)

⁴ *De Notulen van de Algemene Vergadering van de Geref. Gemeenten in navolging van ds. L.G.C. Ledeboer van 5 juni 1907* zelf zijn uiterst sober gesteld: ‘Het gevolg van deze besprekingen over dit adres is dat de vereeniging tot stand gekomen is en de wederzijdsche voorgangers elkander de broederhand hebben gegeven...’.

⁵ G.H. Kersten en J van Zweden, *Kort historisch Overzicht van de Geref. Gem. in Nederland en Noord-Amerika*, Utrecht, 1947, blz. 71; N. H. Beversluis, *Oude en nieuwe dingen*, Biggekerke, 1970². Zie het woord vooraf van ds. Kersten; C. de Jongste, *Klacht en jubel (...)*, blz. 269..

⁶ Typering gegeven door ds. G.H. Kersten in een brief van juni 1909, gepubliceerd in *De Zeeuw*. Zie Redactie Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907*, blz. 235.

leden van de vergadering waren toegezonden. Men kwamen overeen, dat de beide kerken op 9 en 10 oktober 1907 te Rotterdam in een Algemene Vergadering bijeen zouden komen. Het ging niet om een generale synode, gevormd door trapsgewijs gekozen afgevaardigden, maar om een constituerende vergadering, waarbij alle plaatselijke gemeenten door afgevaardigden waren betrokken. De vergadering werd met vaste hand geleid door ds. N. H. Beversluis, terwijl ds. Kersten zich de taak van scriba zag toevertrouwd. De *Bepalingen betreffende de openbaring van de institutaire éénheid der kerke Christi*, voorgesteld door de deputatenvergadering van 5 juni werden aanvaard. Tweeëntwintig Ledeboeriaanse gemeenten en veertien Kruiskerken gingen samen om met Gods hulp gestalte te geven aan gereformeerd kerkelijk leven. Het bestaan van de Gereformeerde Gemeenten was een feit.⁷

Een zware schaduw

Over de Algemene Vergadering viel echter een zware schaduw. Ds. L. Boone schreef aan deze kerkelijke vergadering een brief, dat hij de vergadering niet zou bijwonen. ‘Ik wensch bij het oude van den godzaligen Ds. Ledeboer en den godzaligen Ds. v. Dijke en den godzaligen Ds. Bakker te blijven, bij al haar gewoonten. Zoo ik niet kan meegaan in de vereniging.’⁸ Deze positiekeuze zou ertoe leiden, dat op 3 december 1907 het kerkverband van de Oud Gereformeerde Gemeenten werd opgericht. Het telde aanvankelijk acht gemeenten. Daarvan behoorden alleen St. Philipsland, Waddinxveen en Den Haag tot het oude verband van de Ledeboeriaanse gemeenten.⁹ Deze trieste ontwikkeling ging met veel moeite en strijd gepaard. Ds. Kersten zag daarop terug op 20 oktober 1942 bij de rouwdienst van ds. J.R. van Oordt (1859-1942) te Zeist, die bij de Vereniging betrokken was. Hij sprak toen over een zware strijd, die in 1907 gekampt werd. ‘De mensen spreken wel eens van verenigen van Kerken: de Kerk moest één zijn. En wie zal dat niet erkennen, wie Sions breuk ter harte gaan. Maar de praktijk heeft ons wel geleerd, dat het bijeenbrengen van gemeenten op dezelfde grondslag geen lichte zaak is. Als het wel is, zal God moeten samenvoegen.’¹⁰ ‘1907’ geeft ons bij de herdenking van het honderdjarig bestaan van de Gereformeerde Gemeenten geen enkele reden om te roemen in onszelf. De beoogde eenheid kwam maar gedeeltelijk tot stand. Er is ook alle reden om ons te verootmoedigen over het voortduren van deze breuk van Sion

⁷ Dé bron voor de eigenlijke Vereniging van 1907 blijft het boek van de *Redactie Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, De vereniging van 1907*, genoemd in noot 1)

⁸ Voor de volledige tekst zie men M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, blz. 40; Redactie Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907*, blz. 66. P. van Dijke. (1810-1870 te St. Philipsland en D. Bakker (1821-1925) te 's-Gravenpolder stonden ds. Ledeboer als oefenaar bij. Beiden werden later predikant.

⁹ Het ontstaan van de Oud Gereformeerde Gemeenten wordt gedocumenteerd beschreven door de Red. Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907*, blz. 222-238.

¹⁰ *De gedachtenis des rechtvaardigen tot zegening. Verslag van de toespraken gehouden bij de begrafenis van Ds. J. R. van Oordt*, Utrecht, 1946, blz. 10. Vergelijk het woord vooraf van ds. Kersten op blz. 2.

gedurende een eeuw. Dat geldt overigens ook voor het kerkelijke conflict van 1953, dat resulteerde in het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland.¹¹

De Nederlandse kerkgeschiedenis van de laatste honderdvijftig jaar - 1869, 1892, 1907, 2004¹² - laat echter wel op pijnlijke wijze zien, dat een vereniging van kerken tot nu toe steeds gepaard is gegaan met het ontstaan van een nieuw kerkverband. Daarin vinden dan diegenen onderdak die bezwaar hebben tegen de vereniging of fusie. Onze oplossingen voor het kerkelijke vraagstuk blijken telkens weer heel onvolkomen te zijn.

Er is in Nederland binnen de orthodox-bevindelijke stroming, waarbinnen de Gereformeerde Gemeenten vandaag het grootste kerkverband vormen, wel sprake van een oecumene van het hart, maar het vormgeven aan een gereformeerde oecumene in de kerkelijke praktijk ontbreekt eigenlijk geheel. Wel gaat er van het feit dat de Gereformeerde Gemeenten sinds 2001 het kerkelijke gesprek zijn aangegaan met vier gereformeerde kerkverbanden een belangrijke signaalwerking uit. De kerkelijke verdeeldheid van de bevindelijk-gereformeerden is immers in strijd met Schrift en belijdenis. Ze is zonde in de ogen van de Koning der kerk, al wordt de verdeeldheid van broeders van hetzelfde huis door hen maar zelden als zonde beleefd. Een ieder koestert veelal zijn eigenheid en de specifieke cultuur van de kerkelijke groepering. Het berusten in de kerkelijke verdeeldheid is in Bijbels licht een schrijnende aanklacht, die roept om verootmoediging voor Gods aangezicht en om een smeekgebed om het herhaling van 1907. Wellicht kan een federatief groeimodel, dat zich richt op een zeer geleidelijk aan samengaan over een lange reeks van jaren, onder Gods zegen de verdere openbaring van de zichtbare eenheid van de kerk van Christus in ons land dienen. De Heere werkt immers middellijk. Een dergelijk model kan echter alleen met vrucht worden gehanteerd als in de harten van Gods kinderen de ootmoedige belijdenis van het geloof leeft: ‘De HEERE bouwt Jeruzalem’ (Ps. 147:2).

De dragende motieven bij de Vereniging

---

¹¹ In deze lezing wordt slechts met een enkel woord aandacht geschonken aan de kerkelijke conflicten van 1950 en 1953. Voor een beknopte beschrijving zie men M. Golverdingen, *Bewaard en staande gehouden. De ontwikkeling van de Gereformeerde Gemeenten in het verleden*, in: Herdenk de trouw, Houten, 2007

¹² 1869: vereniging van de Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Kerk in Nederland met de Gereformeerde Kerk in Nederland (onder het kruis) tot de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland.. Een klein aantal kruisgemeenten onttrok zich en leefde als vrije gemeenten voort.

1892: vereniging van de Nederduitse Gereformeerde Kerken (gevormd na de Doleantie van 1886) met de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland tot de Gereformeerde Kerken in Nederland. Zij die niet met de vereniging megingen vormden de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland (de huidige Christelijke Gereformeerde Kerken)..

1907: vereniging van de Gereformeerde Gemeenten in navolging van ds. L.G.C. Ledeboer en de Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis. De gemeenten die bezwaren hadden vormden de Oud-Gereformeerde Gemeenten.

2004: fusie van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk tot de Protestantse Kerk in Nederland. De bezwaarden in de Ned. Hervormde Kerk vormden de Hersteld Hervormde Kerk.

In dit verband rijst de vraag: Welke motieven hebben ons voorgelicht ertoe gebracht om te komen tot de vereniging van twee kleine kerkverbanden en enkele vrije gemeenten in 1907? Het beschikbare kerkhistorische materiaal geeft aan dat de toenadering van de betreffende kerken gedragen werd door een vijftal dragende gedachten:

1. Eenheid in de leer,
2. Geestelijke herkenning,
3. Een gezamenlijke theologische oriëntatie,
4. De Bijbelse opdracht om gestalte te geven aan de eenheid der kerk,
5. De behoefte aan geordend kerkelijk leven.

Eenheid in de leer. Het blijft een opvallend gegeven, dat de *Bepalingen*¹³ van 1907 niet in een beginartikel verwijzen naar de gereformeerde belijdenisgeschriften als grondslag van het nieuwe kerkverband. Die verwijzing vinden we wel in artikel 12, waarin wordt bepaald dat alle dienaren van het Woord de Drie Formulieren van Enigheid moeten ondertekenen. Anderzijds hoeft het ontbreken van een speciaal artikel over de grondslag ons niet te verwonderen. Over de gereformeerde leer was men het eens.¹⁴ Nergens kwam ik in de stukken uit die tijd ook maar een spoor tegen van een verschil in opvatting over de leer. Men was geestelijk één. Men zocht elkaar, zo schreven de Kruisgemeenten in 1907 aan de Ledeboeriaanse gemeenten om elkander de broederhand te mogen reiken ‘om als een eenig man pal te staan voor de waarheid, die in Christus Jezus is’.¹⁵

Geestelijke herkenning. De Kruisgemeenten waren vrije gemeenten, die vaak buiten een kerkelijk verband waren geraakt en in de traditie van de Afscheiding stonden. Ze hadden zich omstreeks 1890 onder leiding van Ds. E. Fransen (1827-1898) te Kampen gebundeld in een enigszins geordend kerkverband. Naast hen bestonden de Ledeboeriaanse gemeenten, die in een voor ons nauwelijks meer voorstelbaar isolement leefden. In de jaren 1895-1898 kwam er geleidelijk aan een proces van geestelijke herkenning en toenadering tussen Kruisgezinden en Ledeboerianen op gang. Zo diende de Haagse kruisdominee C. Pieneman (1863-1912) meerdere malen de Ledeboeriaanse gemeente van Benthuizen. Het feit, dat de Haagse Kruisgemeente na het vertrek van ds. Pieneman in 1899 de Ledeboeriaanse kandidaat N. H.

---

¹³ Voor de volledige tekst van de *Bepalingen* zie men G.H. Kersten en J. van Zweden, *Kort Historisch Overzicht*, blz. 79,80 of Red. Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907*, blz. 37-39

¹⁴ G.H. Kersten in J.R. van Oordt e.a. *Gedachtenisredenen (...)*, blz. 28; C. de Jongste, *Klacht en Jubel*, blz. 268.

¹⁵ Zie voor een facsimile van de brief C. de Jongste, *Klacht en Jubel*, blz. 262-265. De volledige tekst biedt ook M. Golverdingen, *Rond de Vereniging van 1907*, in I.A. Kole (red), *Alleen uit Hem en door Hem*, blz. 47-49. De teksten vertonen kleine verschillen, die zich gemakkelijk laten verklaren. De als tweede genoemde tekst werd ontleend aan de bijlage van de kerkenraadsnotulen van de Kruisgemeente te Rotterdam van 5 juni 1907 en moet zijn overgeschreven van het origineel. Dat verklaart de kleine afwijkingen in de tekst van de bijlage.

Beverluis beriep, geeft eveneens aan dat men zich eensgeestes wist.¹⁶ Het officiële streven naar vereniging begon in juli 1902 met een brief van ouderling Jacob Corré (1839-1908) van de Ledeboeriaanse gemeente te Aagtekerke aan de kerkenraad van de kruisgemeente te Meliskerke.¹⁷ De kruisdominee J. R. van Oordt te Charlois vertrok in 1904 naar de Ledeboeriaanse gemeente van Terneuzen. En ds. H. Roelofsen (1852-1930) verliet in 1905 de kruisgemeente van Opheusden om de Ledeboeriaanse gemeente van Goes te gaan dienen. Nog als oefenaar verwoordde Kersten de wederzijdse, toenemende geestelijke herkenning en verbondenheid op de Algemene Vergadering van de Kruisgemeenten in juli 1903: ‘Er ligt betrekking van de Ledeboerianen op ons en, althans, wanneer hij voor zichzelf spreekt, van ons op hen. Dat is bewezen. Niet alleen door onze leeraars uit te noodigen tot preeken, maar in ’t bijzonder door beroepen uit te brengen op onze leeraars. Z.i. komt dat hier vandaan dat zij nu weder de Waarheid hooren verkondigen als in de dagen van weleer; dat die Waarheid klem doet en verbindt’.¹⁸

Gezamenlijke theologische oriëntatie. Men was het ook eens over de noodzaak van een Schriftuurlijk-bevindelijke prediking. In beide kerkverbanden oriënteerde men zich in sterke mate op de gereformeerde theologen van de Nadere Reformatie en het gereformeerde piëtisme, als uitloper daarvan. Ds. L.G.C. Ledeboer beklemtoonde de betekenis van de oude schrijvers sterk. Toen hij in Leiden in de gevangenis verbleef, gaf de Heere hem ‘veel bezoek uit Smytegelt zijn boek’¹⁹. Verder noemde hij Lodenstein, Van der Groe, Witsius en Fruytier. Ook adviseerde hij: Leest Van der Groe, Owen, Erskine en diergelijke veel.²⁰ Bij ds. Fransen, lange tijd de leidinggevende figuur bij de Kruisgemeenten, vinden we een zelfde benadering. Hij had veel waardering voor W. a Brakel en noemde daarnaast oude schrijvers als Joh. Groenewegen, Comrie, Smytegelt en Justus Vermeer.²¹ In de vele leesgezelschappen, waarin ook wel eens een predikant of oefenaar voorging, stond de bespreking van een oudvader centraal. De oude schrijvers werden tijdens lange winteravonden in de gezinskring ook hardop voor gelezen. Zo ontdekte de veertienjarige David Janse(1828-1902), terwijl hij aan

¹⁶ J. Schipper, *Eben-Haezer. Geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten van Den Haag en Scheveningen*, Utrecht, 1982, blz. 100, 104-106. Vergelijk ook de tekening van het proces van geestelijke herkenning en toenadering in de toespraak van ds. G.H. Kersten bij het 25-jarige bestaan van de Gereformeerde Gemeenten in: J.R. van Oordt e.a. *Gedachtenis redenen* (...), Rotterdam 1932. blz. 28-29.

¹⁷ Red. Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis, *De vereniging van 1907*, blz. 24, 87-91. Jac. Corré behoorde tot de sociale bovenlaag van de Walcherse bevolking. Hij was een welgestelde landbouwer, die ook commissaris was van de polder Walcheren

¹⁸ Verslag Algemene Vergadering Kruisgemeenten op 29 en 30 juli 1903 in de notulen van de kerkenraad van de Geref. Gem. onder ’t kruis te Meliskerke 11 augustus 1903.

¹⁹ L.G.C. Ledeboer, *’s Heeren wegen*, in: *Verzamelde Geschriften van ds. L.G.C. Ledeboer I*, blz. 118. Regel uit een gedicht, dat Ledeboer op 14 mei 1843 in de gevangenis schreef.

²⁰ *Verzamelde Geschriften van ds. L.G.C. Ledeboer I*, Utrecht, 1977, blz. 97, 111,436.

²¹ E. Fransen, *Enige brieven van een Kruisgezant. Opnieuw uitgegeven en van een inleiding en aantekeningen voorzien door drs. A. Ros*, Barneveld, 1993, blz. 125; . E. Fransen, *Brieven aan Veluwe vrienden. Uitgegeven met historische aantekeningen en een biografische inleiding door drs. A. Ros*, Barneveld,1993, blz. 100,119, 171,175, 182,244, 225.

zijn ouders de 21^e preek uit *Het gekrookte riet* van Smytegelt voorlas, in zijn hart bij het licht van het Woord de kenmerken van het nieuwe leven.²² Hij zou later als predikant de Ledeboeriaanse gemeenten dienen. In de meeste gemeenten was de bediening van het Woord op zondag door een predikant een hoge uitzondering. Jaar in jaar uit hoorde de gemeente de oude schrijvers vanaf de kansel lezen. De geestelijke wortels van de Kruisgemeenten en de Ledeboeriaanse gemeenten waren dezelfde. Hun verworteling in de oude schrijvers heeft het geestelijke klimaat van het nieuwe kerkverband in sterke mate bepaald.

Eenheid als opdracht. In beide kerken leefde in toenemende mate het besef, dat men bij eenheid in de leer en geestelijke herkenning niet berusten mocht in de kerkelijke gescheidenheid. Zo schreef het moderamen van de Synode van de Kruiskerken aan de Algemene Vergadering van de Ledeboeriaanse gemeenten op 23 mei 1907: ‘Hartelijk beseffende dat we van onze zijde geen wettig middel onbeproefd mogen laten wat strekken kan tot de openbaring van de eenheid van het lichaams Christi (...). Men besloot de passage met de ‘hartelijke bede, dat onze geringe pogingen mogen bekroond worden met ’s Heeren goedkeuring tot opbouw van het lichaam Christi, tot blijdschap van het bedrukte Sion vanwege de verbreking Joseph’s en tot heerlijkheid van ’s Heeren eeuwige Naam’.²³ Bijzonder indringend was de wijze waarop Ds. N.H. Beversluis sprak over het werk van de Heilige Geest bij het openbaren van de eenheid van de kerk van Christus tijdens de Algemene Vergadering van 9 oktober 1907. Hij deed dat in een uitvoerige inleiding bij een preek over Rom. 14:9. De Geest van Christus toont aan Gods kinderen ‘de breuke en de scheuren, welke er zijn in de kerk van Christus. Daar is ook ons samenzijn in dezen dag getuige van. En hoe gering het wordt geacht en hoe weinig waarde er ook aan toegekend moge worden door zoo velen; laat ons bekennen, dat het waarlijk des Heeren Geest is, Die er ons uit genade toe leidt, om herstel te zoeken voor de gescheurde eenheid der kerk van Christus in hare zichtbare openbaring, want het geestelijk, het verborgen lichaam van Christus is en blijft onverbreekbaar één...’. Ds. Beversluis sprak in het slot van zijn preek over de ernstige begeerte die was ontwaakt ‘om in breeder kring de bevolen eenheid ook in ons kerkelijke leven te openbaren’.²⁴

Geordend kerkelijk leven. In beide kerkverbanden bewees men hooguit lippendienst aan de Dordtse Kerkorde die niet functioneerde. Op de kerkelijke vergaderingen werkten vaak

---

²² *Ter nagedachtenis van den WelEerwaarden Heer David Janse in leven predikant bij de Gereformeerde Gemeente te Middelburg*, Terneuzen, 1902, blz. 14, 16.

²³ Zie noot 12.

²⁴ De *Predikatie over Rom 14:19* werd als bijlage opgenomen door de Redactie Bibliotheek van de kleine kerkgeschiedenis in *De vereniging van 1907*, blz. 71-85. Zie blz. 74-75 en 84. De preek is ook als bijlage 4 opgenomen in C. de Jongste, *Klacht en Jubel*, blz. 455-467.

gezelschapsinvloeden door. Het persoonlijke, het subjectieve - de mening van een of ander geacht kind des Heeren - gaf de doorslag. In beide kerkverbanden was regelmatig sprake van een verwarring, die in toenemende mate het verlangen wakker riep naar een kerk met orde. Ds. Beversluis zei in dit verband: 'Is niet al lang genoeg om uiterlijke vormen, om bijkomstige dingen, die in het geheel het wezen der zaak niet raken, twisting en scheuring onder ons geweest. Zijn de droevige gevolgen daarvan: de doodigheid, de geesteloosheid, de zelfzoeking niet alleszins openbaar geworden?'²⁵ Kersten zei het nog scherper: 'Wij moesten naar de regelen van Dordt heen, wilden wij niet der verwoesting worden prijsgegeven'.²⁶ De *Bepalingen* van 1907 werden dan ook geopend met de veelzeggende zin: 'Als accoord van kerkelijke gemeenschap wordt aanvaard en blijve gehandhaafd de D.K.O.'²⁷

Enkele ecclesiologische notities

De Kruisgemeenten en de Ledeboerianen kenden in de 19e eeuw een rijk gezelschapsleven. De warmte en de diepte van het geestelijke leven, dat daarin openbaar kwam, doen weldadig aan en vervullen ons vaak met heimwee naar een rijkere bediening van de Heilige Geest in onze tijd. Deze gezelschappelijkheid had echter ook zijn schaduwzijden. De grenzen tussen kerk en gezelschap vervaagden. Het zicht op de kerk van Christus verzwakte. Een gemoedelijk individualisme brak zich baan. Het geestelijke gezag van leidende figuren werd de subjectieve norm voor het handelen. Dat is één van de factoren die het veelvuldig voorkomen van kerkrechtelijke en geestelijke verwarring bij Kruisgemeenten en Ledeboerianen in de 19e eeuw kunnen verklaren.²⁸

Wie tegen deze achtergrond de motieven weegt die het draagvlak vormden van de Vereniging wordt getroffen door het verlangen om onder Gods zegen gereformeerd te zijn zoals het voorgeslacht in de 17e en 18e eeuw gereformeerd was geweest. Men wilde samen staan voor de gereformeerde leer. Men wist zich innerlijk zeer verbonden met de Schriftuurlijk-bevindelijke prediking, zoals die met name tijdens de Nadere Reformatie was gebracht. De rijkdom van die erfenis wilde men in het nieuwe kerkverband behouden. Het zicht op de kerk als openbaring van het lichaam van Christus, dat haar eenheid naar buiten openbaart, werd duidelijk verscherpt.

²⁵ N.H. Beversluis, *Predikatie over Rom 14:19*, blz. 84. Zie de voorgaande noot.

²⁶ *De Saambinder*, 22 januari 1925. Vgl. *Kort Historisch Overzicht*, blz. 9 en 74 en *De Heidelbergse Catechismus*, Utrecht, 1969³, blz. 422

²⁷ Zie noot 10.

²⁸ Voorbeelden van deze verwarring bij M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk. Licht en schaduw in de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten 1928-1948*, Houten², 2005, blz.20-22.

De opening van de Theologische School op 13 januari 1927 betekende dat het gereformeerde karakter van de Gereformeerde Gemeenten nadrukkelijk werd onderstreept. Ds. Kersten had vier jaar lang in 64 artikelen vanuit allerlei gezichtshoeken de noodzaak van een theologische opleiding herhaald. Hij hamerde met veel vindingrijkheid op het aambeeld: Een kerk zonder een goede theologische opleiding is niet gereformeerd. Dat geluid was hard nodig. De aanhangers van een doperse, charismatische visie op het predikambt uit de 19e eeuw bleken nog springlevend te zijn. Zij wezen elke vorming van a.s. predikanten op een onderwijsinstituut af. Alleen degenen die zonder enige voorbereiding van betekenis voor de vuist weg over een opgegeven tekst een preek konden houden, zouden door God zijn geroepen. Tenslotte lieten de tegenstanders zich grotendeels overtuigen.²⁹

Ds. Kersten was zich de beperkingen van de nieuwe opleiding duidelijk bewust. ‘De volle bekwaamaking zoo onze vaderen die kenden, zal ons zeer verre ontbreken. Maar toch het weinige dat ik mij voorgesteld heb, is iets ten goede’.³⁰ Bij de opening van de Theologische School klonk opnieuw zijn oriëntatie op de Gereformeerde Kerk ten tijde van de Republiek door: ‘Wij staan aan het begin; en zien wij op het gebouwtje en vergelijken wij de wetenschap onzer (oude) theologen met wat hier geleerd wordt, dan zouden wij ons scharen bij degenen die weenden, toen zij den tweeden tempel aanschouwden’.³¹

Ds. Kersten en de zijnen zagen de Gereformeerde Gemeenten duidelijk als een voortzetting van de Gereformeerde Kerk uit de 17e en 18e eeuw. De katholiciteit van de kerk stond bij ons voorgelicht voorop en moet ook bij ons voorop blijven staan. Dan gebruiken we het begrip katholiek in de oude betekenis van het woord: algemeen, wat altijd door iedereen is geloofd. Ds. Kersten zou later in zijn *Gereformeerde dogmatiek* terecht stellen, dat de leer ook tot de katholiciteit der kerk behoort.³² De Gereformeerde Gemeenten wilden geen bijzonder kerkverband vormen, maar voluit gereformeerd zijn in belijdenis en prediking, in liturgie en kerkerde, in toepassing van de christelijke tucht en in levensopenbaring.

Binnen deze katholiciteit blijft er ruimte voor ‘eigen’ accenten, zoals de noodzaak van de wedergeboorte, de bevindelijke kennis van de drie stukken, het welmenend aanbod van de genade en de trappen in het geestelijke leven. Anderzijds zijn deze accenten helemaal niet zo ‘eigen’, maar behoren ze tot het erfgoed van de Nadere Reformatie dat onze gemeenten diepgaand heeft beïnvloed. We treffen dat ‘eigene’ tegelijkertijd ook in kerkverbanden buiten

---

²⁹ Vergelijk voor de strijd om de Theologische School M. Golverdingen, *Wat voorafging* en G.H. Kersten, *Opening der Theologische School op 13 januari 1927*. In A. Moerkerken e.a. (red), *Ontboezemingen. 75 jaar Theologische School Gereformeerde Gemeenten*, blz. 11-34

³⁰ *De Saambinder*, 14 mei 1925.

³¹ *De Saambinder*, 27 januari 1927.

³² G.H. Kersten, *De Gereformeerde dogmatiek voor de gemeenten toegelicht II*, Utrecht, 1966, blz. 132

de Gereformeerde Gemeenten aan. Het spreken over ‘het theologisch eigene’ of het ‘eigene’ van onze gemeenten dateert van dertig jaar geleden. De uitdrukking werd gangbaar³³ naar aanleiding van een publicatie van ds. A. Vergunst (1926-1981) in 1977: *Het theologisch eigene van de Gereformeerde Gemeenten in de Gereformeerde Gezindte*.³⁴ Er is geen bezwaar om de uitdrukking van ds. Vergunst te gebruiken, mits we voortdurend honoreren, dat ook bij hem de katholiciteit nadrukkelijk voorop stond: ‘We willen Gereformeerd zijn in de oude klassieke betekenis van het woord: in leer, leven en kerkregering. Niet meer, maar ook niet minder’.³⁵

Betekende deze positiekeuze, dat de Gereformeerde Gemeenten moeten worden gezien als dé kerk van Christus in Nederland? Gaat het om de meest zuivere openbaring van het lichaam van Christus? De zeer begaafde en invloedrijke ds. Kersten, die het kerkelijke leven in onze gemeenten stempelde tot in de jaren veertig van de vorige eeuw, stelde even beslist als bescheiden: ‘Wij belijden alleen eene openbaring te zijn van de kerke Christi, andere latend voor hetgeen ze zijn’.³⁶ Wie is deze uitspraak onverschilligheid ten aanzien van het kerkelijke vraagstuk vermoed, vergist zich. Zijn hart was door Gods genade gericht op de principiële eenheid van de kerk van Christus in ons land, die zich naar buiten toe behoort te openbaren.

Voor ds. Kersten had de Nederlandse Hervormde Kerk in 1816 met de invoering van het Algemeen Reglement haar oorspronkelijk gereformeerde karakter verloren. Er kwam ruimte voor leervrijheid. De Vaderlandse Kerk was, om zijn woorden te gebruiken, in de handen van moordenaren overgeleverd. De breuk kon niet uitblijven. De zuivere leer werd niet geduld. De Afscheiding betekende het afschudden van het juk van de valse synodale organisatie.³⁷ Kersten aanvaardde de Afscheiding als de weg, die God gebruikte om ‘de bedroefden om der bijeenkomst wil’, ‘de uitgeworpenen en verstrooiden’ bijeen te brengen in een kerkverband³⁸. Aan het einde van zijn leven vatte hij zijn kerkelijk standpunt kort en bondig samen nadat hij zijn hoop op het herstel van de kerk in Nederland had uitgesproken: ‘Wij gevoelen ons geen

---

³³ *Onderzoek kerkverlating in de Gereformeerde Gemeenten*, blz. 49: ‘Het eigene van de Gereformeerde Gemeenten.’ Dit rapport werd uitgebracht door de Synodale Commissie Onderzoek kerkverlating aan de Generale Synode van 1992.

³⁴ A.Vergunst, *Neem de wacht des Heeren waar. Korte levensbeschrijving en een keuze uit hetgeen hij geschreven en gesproken heeft*, Houten/Utrecht, 1983², blz. 70-86. Daarvoor werd dit stuk gepubliceerd in I.A. Kole (red.), *Alleen uit hem en door Hem 1907-1977*, Goes, 1977, blz. 75-100.

³⁵ Zie voorgaande noot. *Neem de wacht des Heeren waar*, blz. 71; *Alleen uit Hem en door Hem*, blz. 76

³⁶ Uitspraak van ds. G.H. Kersten op de Generale Synode van 11 en 12 mei 1908 te Goes. In *Notulen van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland*. Zie ook G.H. Kersten, *Bedroefden om der bijeenkomst wil.. Artikelen van Ds.G.H. Kersten over de Gereformeerde Gemeenten van 1834-1946 (...)*, Utrecht, 1985, blz. 82. (De herdenking der Afscheiding).

³⁷ G.H. Kersten, *Kort Historisch Overzicht*, blz. 7,9

³⁸ G.H. Kersten, *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 80.’ Wij hebben het niet gewild en nooit gezocht (namelijk het stichten van een eigen kerkverband M.G.), maar als uitgeworpenen en verstrooiden zijn wij bedroefd en God make het tot een rechte droefheid om der bijeenkomst wil’

scheurmakers, maar hervormden in hart en nieren, doch daarom juist gesepareerden van het Genootschap, dat van kerk staatscreatuur werd'.³⁹

Een dergelijke uitspraak maakt duidelijk, dat hij het beginsel van de Afscheiding niet verabsoluteerde. Met Beversluis⁴⁰ benadrukte hij, dat de zonde de oorzaak is van de scheiding en de breuk in Gods kerk. Daarmede doelde Kersten allereerst op de doorwerking van de Verlichting in de Nederlandse Hervormde Kerk. Het gescheiden optrekken van Gods kinderen typeerde hij eveneens als zonde.⁴¹ Daarom sloot hij bij de herdenking van de Afscheiding in 1934 elke vorm van zelfgenoegzaamheid en triomfantisme uit. 'Laat ik het rond en eerlijk zeggen: ik kan niet mee met degenen die zeggen 'des Heeren tempel is deze'. Ik heb er zo weinig behoefte aan te zeggen: deze kerk is het alleen. Ik zie het zo geheel anders. Ik zie onze kerk vaneen gescheurd en omdat Gods kerk vaneen gescheurd is, hier een deel en daar een deel, daarom kan het in onze ziel zo zeer doen, is er een zwaard door ons hart getrokken'.⁴² Altijd bleef er bij Ds. Kersten een zekere betrokkenheid aanwezig bij het herstel van de oude kerk der hervorming in ons land.⁴³ Het is opvallend hoe vaak hij de uitspraak van Ledeboer aanhaalde die met het oog op de Ned. Hervormde Kerk zei: 'Het is onze en God zal het ons wedergeven op Zijn tijd en de vijanden verdrijven'.⁴⁴ In de Tweede Kamer bepleitte hij in 1924 en 1928 de intrekking van het door de overheid in 1816 opgelegde Algemeen Reglement bij wijze van gebaar. In zijn visie zou dat de eerste stap zijn tot het algehele kerkherstel in Nederland.⁴⁵ De strijd binnen de Ned. Herv. Kerk van 'zoovele broederen' voor de afwerking van het synodale juk had zijn uitgesproken belangstelling. Hij verwachtte daarvan bijzonder veel: 'Ik verwacht er het weder één worden van de kerk van. 'k Ben geen separatist omdat ik het wil zijn; de nood drong en met smart gedenk ik menigmaal de scheiding in Gods kerk'.⁴⁶

Het optimisme van ds. Kersten is door de invoering van de Kerkorde van 1951 in de Ned. Hervormde Kerk helaas niet in vervulling gegaan. Die kerkorde bracht wel een opvallende verbetering van de situatie, maar de dynamische interpretatie van het artikel over het belijden

³⁹ G.H. Kersten, *Kort Historisch Overzicht*, blz. 34.

⁴⁰ N.H. Beversluis, *Predikatie over Rom. 14:19*, in 'De vereniging van 1907', blz. 73. Zie noot 22.

⁴¹ G.H. Kersten, *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 79, 93.

⁴² Idem, blz. 80

⁴³ G.H. Kersten, *De gelovige verwachting*, Utrecht, z.j. blz. 312, 495; *Eenheid, maar op een vast fundament* in De Banier, 12 september 1940.

⁴⁴ Vergelijk *Kort Historisch overzicht*, blz. 34, *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 80,92,117. Het citaat is genomen uit L.G.C. Ledeboer, *'s Heeren wegen met eenen alles verbeurd hebbenden zondaar*, Leiden, 1843. Ds. Kersten verwijst naar blz. 85. van de door hem gebruikte uitgave. Zie ook 'Verzamelde geschriften van Ds. L.G.C. Ledeboer I', Utrecht, 1977, blz. 102. Een toelichting op de uitspraak biedt M. Golverdingen, *Kenschets van Ds. L. Ledeboer, zijn strijd en zijn Gereformeerde Gemeenten*, in I.A. Kole (red), *Alleen uit Hem en door Hem 1907-1977*, blz. 32-33.

⁴⁵ G.H. Kersten, *Enkele parlementaire redevoeringen*, Alphen aan den Rijn, 1925, blz. 17. Korte toespraak van Ds.G.H. Kersten in de Tweede Kamer op 12 december 1928, gepubliceerd in P. Zandt, *De Kerk*, Rotterdam, z.j., blz. 7.

⁴⁶ *De Saambinder*, 22 januari 1925.

bleek alle ruimte te laten voor een niet-gereformeerde koers. Die ruimte is bij het ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004 zeker niet minder geworden, gelet op de oecumenische verbreding van de grondslag in art. 1 van de kerkorde.⁴⁷

Samenvattend kan worden gezegd, dat Ds. Kersten zeer wist te waarderen wat de Heere in de Gereformeerde Gemeenten had geschonken: gereformeerd kerkelijk leven in de lijn van Reformatie en Nadere Reformatie. Tegelijkertijd bleven die gemeenten voor hem een tijdelijke gestalte. Hij zag uit naar het herstel van de verdeelde Kerk des Heeren in Nederland. Die gerichtheid moge door de Geest van Pinksteren ook de onze zijn in de toekomst die voor ons ligt. We kunnen en mogen bij het honderdjarig bestaan van de gemeenten niet berusten in de breuk van Sion in ons land. De instelling van een commissie Kerkelijke Eenheid en verscheidenheid door de Synode van 2001 voor het gesprek met enkele kerken van gereformeerd belijden is een weliswaar klein, maar opvallend teken. Het is ons aanhoudende gebed en onze vurige hoop, dat de eenentwintigste eeuw een herhaling zal brengen van de Vereniging van 1907.

II

Continuïteit en verandering

In de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten blijft de opening van de Theologische School in 1927 een opvallend omslagpunt. Velen gaven een gedachte prijs die diepe wortels had in het verleden. Dat brengt ons bij de vraag naar continuïteit of verandering op enkele terreinen. Die vraag hangt direct samen hangt met het kerk-zijn en kerk-blijven in gereformeerde zin. Daarbij beperk ik mij tot drie onderwerpen:

1. De ontwikkeling van theologische concepten,
2. De Schriftuurlijk-bevindelijke prediking,
3. De participatie van de leden van de Gereformeerde Gemeenten in het maatschappelijke en culturele leven.

Theologische ontwikkeling.

De inzichten van vooraanstaande oude schrijvers bepaalden in 1907 en de jaren daarna het brede theologische standpunt van de Gereformeerde Gemeenten. Er was aanvankelijk geen enkele directe noodzaak tot verdere theologische doordenking. Men leefde in sterke mate bij de praktijk van het geestelijke leven. Er werd niet of nauwelijks dogmatisch gedacht. De dogmatische verduidelijking van 1931, die als leeruitspraak de historie inging, bracht daarin

---

⁴⁷ *Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland inclusief de overgangsbepalingen*, Zoetermeer, z.j., blz. 9, art. 4 en 5

verandering. Daarin werd uitgesproken dat het verbond der genade staat onder de beheersing van de verkiezing, maar dat de prediking wordt beheerst door de ernstige aanbidding van Christus en de verbondsweldaden in het evangelie. Dr. J.G. Woelderink(1886-1956), de hervormde predikant van Ouderkerk a/d IJssel en ds. G.H. Kersten waren het bij alle fundamentele verschillen over verkiezing en verbond op één punt volledig eens. De verklaring van '1931' was niet anders dan een korte samenvatting van wat theologen uit de laatste helft van de zeventiende eeuw en uit de achttiende eeuw over dit onderwerp hadden geleerd.⁴⁸

Dan kan niet worden gezegd van de uitspraak over de algemene genade van de synode van 1945, die het karakter droeg van een gelegheidsuitspraak. Ze volgde na een periode van grote onrust, die was opgeroepen door een lezing van dr. C. Steenblok(1894-1966) in 1944 voor de onderwijzersvereniging over het thema 'Christus en de algemene genade'. Daarin maakte hij de algemene genade los van Christus en verbond die met de algemene voorzienigheid van God. Deze benadering was voor de Gereformeerde Gemeenten geheel nieuw en week af van het gangbare gevoelen. De vraag of deze genade los gezien kan worden van Christus werd overigens door de oude schrijvers heel verschillend beantwoord.⁴⁹ Zij beschouwden de algemene genade zeker niet als een kernpunt van de gereformeerde leer. In 1971 nam de Generale Synode de vragen weg door te beklemtonen, dat de algemene genade niet geheel los kan worden gezien van Christus.⁵⁰

De Veenendaalse predikant R. Kok (1890-1982), accentueerde na de Tweede Wereldoorlog in toenemende mate, dat de beloften van het Evangelie aan elk lid van de gemeente zijn geschonken. Hij week daarmee af van de gangbare opvattingen in de Gereformeerde Gemeenten. De vraag was ondermeer of ds. Kok de Schotse theoloog Thomas Boston goed had verstaan. De visie van ds. Kok werd door de classis Barneveld in 1948 in een aantal overwegingen nadrukkelijk afgewezen. De vergadering sprak onder meer uit, dat de beloften der zaligheid in Christus alleen aan de uitverkorenen zijn vermaakt. Ds. Kok vroeg in Barneveld nadrukkelijk aandacht voor de leer van het aanbod van de genade, die op zijn verzoek door ds. Kersten werd verwoord.⁵¹ De predikant van Veenendaal werd door de Generale Synode van 1950 na een onzorgvuldige procedure geschorst wegens 'de vereenzelving van de beloften met het aanbod der genade'.⁵² De aanbidding van de genade

---

⁴⁸ M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, blz. 56. Zie voor een brede bespreking van de leeruitspraak van 1931 blz. 42-64

⁴⁹ Idem, blz. 251, noot 52. Zie voor een brede bespreking van de kwestie van de algemene genade blz. 89-137.

⁵⁰ *Akta van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Utrecht op 23 en 24 juni 1971*, blz. 136-137 (Bijlage 21)

⁵¹ M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, blz. 167. Voor een brede weergave van de discussie rond de belofteprediking van ds. Kok zie men blz. 148-185.

⁵² *Handelingen van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Utrecht op 11 en 12 Januari 1950 en voortgezet op 13 April 1950 en 29 Juni 1950*, blz. 8. Vergelijk M. Golverdingen, *Kleine geschiedenis van de*

werd nu hét onderwerp, dat de discussie voor en na de trieste scheuring van 1953 beheerste. Dr. C. Steenblok werd tijdens de generale synode van dat jaar ontslagen als docent aan de Theologische School. Zijn falen als docent was binnen de kring van het curatorium en de predikanten bekend. Het ontslag werd niet verleend wegens onrechtzinnigheid maar om ‘diens eenzijdigheid in het geven van onderwijs.’⁵³ De formulering is onduidelijk. Gaat het om eenzijdigheid in het theologisch onderwijs? De synode verweet hem blijkbaar onuitgesproken, dat in zijn gedachtegang alleen de verbrokenen van hart worden genodigd om tot Christus te komen. Daarmede is de vraag verbonden: Is de prediking alleen voor ontdekte en overtuigde zondaren? Het ontslag van dr. Steenblok zelf werd door de synode duidelijk geforceerd. Het gevolg was een scheuring die leidde tot het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

In 1971, 1977 en 1986 deed de Generale Synode uitspraken om de theologisch problematiek van de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog te verduidelijken. De beloften van het Evangelie – het aanbod van de genade - komen tot allen die het Woord horen. Ze zijn onlosmakelijk verbonden met de eis van geloof en bekering. Anderzijds is er sprake van de beloften van het verbond, die voortvloeien uit het wezen van het genadeverbond in Christus. Die beloften worden in de uitverkorenen zeker vervuld. Dat is verwoord in de grote belofte van het verbond in Jer. 31:33: ‘ Ik zal *hun* tot een God zijn en zij zullen mij tot een volk zijn’⁵⁴.

De theologische bezinning leidde in 2005 tot een nadere uitleg voor belangstellenden jongeren in de uitvoerige publicatie *Verbond, prediking en geestelijk leven*. Dit boek gaf vanuit een bijbels-theologische benadering een weergave van de leer van het verbond en wat daarmede samenhangt. De helder geschreven studie maakt het vandaag voor jongeren mogelijk om positief in te groeien in het geestelijke klimaat van de kerk, waarbinnen ze een plaats kregen.⁵⁵

Tenslotte wijs ik op de opvallende verandering in denken over de bijbelse betekenis van Israël, die gestalte kreeg op de Generale Synode van 1992, toen een uitvoerig rapport over de Evangelieverkondiging aan Israël werd aanvaard⁵⁶. Voorheen leunden we soms nogal aan tegen de zogenaamde vervangingstheologie zoals die met name in de Gereformeerde Kerken

---

gereformeerde gezindte. Een ontwikkeling in hoofdlijnen, Heerenveen, 2006, blz. 110-111.

⁵³ *Handelingen van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland*. Gehouden te Utrecht op 3,4,22 en 23 Juni en 27 Juli 1953, blz. 7. Vergelijk M. Golverdingen, *Kleine geschiedenis van de gereformeerde gezindte*, blz. 113-114.

⁵⁴ *Louter genade. Over verbond, beloften en prediking*. Uitgave op last van de Generale Synode 2001/2002, blz. 47,48. De uitspraken van de drie synoden zijn als bijlage opgenomen blz. 57 e.v.

⁵⁵ J.J. Grandia, J. van Mourik, B. van Ojen, J.Pas, *Verbond, prediking en geestelijk leven. Een toelichting vanuit de Gereformeerde Gemeenten*, Houten, 2005, blz. 13-14.

⁵⁶ *Acta van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten 1992*, blz. 134-140 (bespreking) . Het rapport werd opgenomen als bijlage XLI, blz. 531-580.

was ontwikkeld. De kerk zou in het Nieuwe Testament de plaats van Israël geheel hebben ingenomen. Israël zou geen zelfstandige betekenis meer hebben. Deze gedachte moet echter in het licht van het Nieuwe Testament en de theologische bezinning daarop door gereformeerde theologen uit de Nadere Reformatie onhoudbaar worden genoemd.⁵⁷ Er blijft een bijzondere plaats voor Israël als verbondsvolk. De kerk heeft ook vandaag de roeping aan Israël het Evangelie te verkondigen onder aanhoudend gebed om de vervulling van de beloften die er voor dit volk zijn.

Prediking en bevinding

De prediking vormt het hart van de kerk. In de homiletische opbouw van de gehouden preken traden na een halve eeuw duidelijke veranderingen op, die ieder kan constateren bij vergelijking van preken uit het begin en het einde van de 20^e eeuw. Aanvankelijk was de preek opgebouwd uit drie delen: een uitvoerige inleiding, de eigenlijke preek die vooral de uitleg van de tekst bood met toepasselijke momenten en gevolgd werd door een vaak uitvoerige toepassing. Daarbij ontkwam de prediker meestal niet aan het gevaar van de herhaling, waardoor de lengte van de preek onnodig uitliep. Tijdens het docentschap van ds. K. de Gier(1915-1999) veranderde dat. Hij was met andere homileten van mening, dat uitleg en toepassing voortdurend elkaar moesten afwisselen. Daardoor kon de afzonderlijke toepassing vervallen en bleef de aandacht van de gemeente gespannen tot het einde.⁵⁸ In onze beeldcultuur komt daarbij de noodzaak om in de prediking korte zinnen te gebruiken en rekening te houden met de afgenomen luistervaardigheid door de lengte van de preek als zodanig te beperken tot 45 á 50 minuten.

Ten aanzien van de inhoud ging men in de prediking met name onder invloed van ds. G.H. Kersten meer zorg besteden aan het handhaven van het evenwicht tussen het Schriftuurlijke en het bevindelijke element in de prediking. In 1922 sprak ds. Kersten zich in *De Saambinder* heel open uit over het verschil in prediking tussen de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Kerken. Hij deed dat in een artikel, waarin hij positie koos tegen een geschrift van zijn Rotterdamse collega ds. C. B. Bavinck (1886-1941), die bezwaren had geuit tegen een bevindelijke prediking. Daartegenover verdedigde ds. Kersten het goed recht van eens schriftuurlijk-bevindelijke prediking. Gereformeerd kerkelijk leven vraagt allereerst ‘prediking des Woords naar het hart van Jeruzalem’.⁵⁹ In het intellectualistische klimaat, dat kenmerkend

---

⁵⁷ Zie hiervoor de baanbrekende bijdrage van ds. R. Boogaard in: R. Boogaard e.a., *Zijn trouw aan Israël nooit gekrenkt*, Houten, 1992 blz. 93 e.v.

⁵⁸ Mededeling van ds. De Gier tijdens mijn studie aan de Theologische School te Rotterdam (1976-1979).

⁵⁹ G.H. Kersten, *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 75.

was voor veel Gereformeerde Kerken in die tijd, werd het verstandelijke verstaan van ellende en verlossing door velen aangezien voor oprecht geloof: ‘ Men gaat tot Jezus, gelooft Jezus, neemt Hem aan. O, het is zo prachtig, doch men mist de zielservaring en men kan niet het allerminst meedelen de weg die men ging. Ik houd mij vast overtuigd dat zo duizenden zullen verloren gaan, die hopen zalig te worden’.⁶⁰ Het veelal ontbreken van de bijbelse bevinding in de prediking van velen was in de ogen van ds. Kersten een belangrijke kerkscheidende factor. Het ging de jonge predikant om de opbouw van een kerk in klassiek-gereformeerde zin, die zich zou kenmerken door een schriftuurlijk-bevindelijke prediking in de lijn van de Nadere Reformatie.

Anderzijds wees Kersten in eigen kring gedurende de jaren twintig en dertig voortdurend op het gevaar dat de prediking in allerlei bevindingen en kenmerken blijft steken, terwijl Christus te veel op de achtergrond blijft en misschien in een enkele zin aan het slot van de preek wordt genoemd. Dat leidt eveneens tot scheefgroei. Er waren in de gemeenten duidelijk verkeerde invloeden die correctie nodig hadden. ‘Doch dan dreigt gevaar, ook onder ons; het gevaar dat men zoekt een ‘bevindelijke’ prediking, die van Christus zwijgt, die opbouwt in gestalten en zalig spreekt op tranen. Neen, ik voer geen pleit voor de bloot voorwerpelijke prediking, die het hart koud laat en de kerk versteent; waarin de ernstige vermaning van de onwedergeborenen veelal ontbreekt; en van de bevinding der heiligen gezwegen wordt; een prediking die al te zeer in ons vaderland doordrong en onberekenbare schade aanrichtte. Maar ook een tegengestelde prediking, die opbouwt in bevindingen, en van het Woord van Christus losweekt en van Hem als de enige grondslag zwijgt, is te schuwen’.⁶¹

Het gaat in de prediking om het juiste evenwicht, om het schriftuurlijk-bevindelijk karakter. Ds. Kersten typeerde deze prediking ook wel als ‘schriftuurlijk-praktikaal’. Dat deed hij in november 1947 in het Woord vooraf bij de eerste jaargang van de preken serie “ *Uit den schat des Woords*’. De prediking moet een praktisch karakter hebben in geestelijke zin. De hoorders moeten zich aan het Woord kunnen toetsen bij het zo noodzakelijke zelfonderzoek. De kenmerken van het leven dat uit God is, moeten in de Schrift worden aangewezen. De prediking moet ook voedsel bieden voor Gods kinderen en spreken naar het hart van Jeruzalem.. ‘En toch niet de bevinding der heiligen, maar Gods Getuigenis is bron voor de bediening des Woords’. Alleen de Schrift kan ons wijs maken tot zaligheid. Alleen de Schrift spreekt over Christus en Zijn verzoenend werk. Wie Gods Woord loslaat en de

---

⁶⁰ Idem.

⁶¹ G.H.Kersten, *De gelovige verwachting*, Utrecht, z.j. blz. 475. Vergelijk ook *Van den naam Jezus*, in De Saambinder, 22 juni 1922; *Meer dan overwinnaars*, Utrecht, 1953, blz. 151 (meditaties uit de jaren 1927-1929); *De nachtgezichten van Zacharia*, Utrecht, z.j.², blz 42,85,252 (meditaties uit de jaren 1930-1935).

bevinding van de heiligen tot bron van zijn prediking maakt, verliest de heilsfeiten.’Deze kunnen toch niet ervaren, maar alleen door het geloof als grond van zaligheid gekend worden....Niet de christen, maar de Christus moet worden gepredikt, doch Christus niet alleen aan de mens, maar ook zoo Hij leeft in Zijn volk, Zich aan hen openbarend zoo Hij niet doet aan de wereld en Zich in hen verheerlijkend door den Heiligen Geest’.⁶²

Deze woorden hebben vandaag niets van hun betekenis verloren, al zijn de fronten verschoven. Ook nu moet de prediking voluit Schriftuurlijk-bevindelijk zijn. Het accentueren van Gods Woord als de enige norm voor het geloofsleven in de prediking is eis van de Schrift zelf en blijft altijd onverzwakt nodig. Aan de hand van het Woord zelf zal voortdurend moeten worden verduidelijkt, dat geloof en gevoel, bevinding en emotie niet hetzelfde zijn.

Daarbij mag de prediking nooit opgaan in een vrijblijvende beschrijving van Gods werk in zondaarsharten. Terecht merkte ds. A. Vergunst in dit verband op: ‘Dan laten we mensen zichzelf in hun onbekeerlijkheid verharderen. Zulk een verharding komt ook voor rekening van hen, die deze in de hand werken’.⁶³ Een krachtige oproep tot bekering en geloof moet voortdurend aan het hart van elke hoorder worden gelegd. Daarbij moet de nodiging van het Evangelie doorklinken, zoals ze klonk in de Hemelvaartspreek, die ds. G.H. Kersten in 1907 hield over Ps. 47:6: ‘ We hebben den last des Konings een iegelijk uwer uit Zijnen naam te verkondigen de volle ruimte, die in den Borg is ontsloten tot zaligheid van zondaren. Onze natuur heeft Hij in den hemel gebracht, opdat u mogelijkheid zou ontsloten worden, om in Zijn heerlijkheid in te gaan. Och of ge dan den Heere zocht, terwijl Hij nog te vinden is! (...) Als een donderslag zou de aankondiging van dood en eeuwigheid uwe ziel moeten verschrikken, dan zou de onvoorwaardelijke aanbieding van het Evangelie u zoo tot jaloerschheid verwekken, dat ge den Heere aanliept als een waterstroom. Niets Gel., kan u verontschuldigen zoo ge buiten de aangeboden zaligheid omkomt. Ge gaat niet verloren omdat ge niet uitverkoren zijt, maar omdat ge niet wilt, dat Christus Koning over u zij. Kunt ge uzelf niet bekeeren, in Wien is meer macht dan in hem, Wien gegeven is alle macht in den hemel en op aarde?’⁶⁴

De participatie aan het maatschappelijke en culturele leven

⁶² G.H. Kersten en C. Steenblok, *Uit den Schat des Woord. 1^e jaargang – 1947-1948*, Utrecht, blz. 6-7

⁶³ A. Vergunst, *Een vaste koers*, in: ‘k Zal gedenken. Portret van 75 jaar Gereformeerde Gemeenten, Woerden, 1981, blz.209-210.

⁶⁴ G.H. Kersten, *God vaart op met gejuich. Leerrede over Ps. 47:6*, z.p. Opgenomen als bijlage I in de eerste en tweede druk (1971,1972) van M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten, Facetten van zijn leven en werk*, Amersfoort, blz. 198. De preek werd ook gepubliceerd in aangepaste spelling in G.H. Kersten, *De gelovige verwachting*, Utrecht, z.j , blz. 187. Vergelijk voor de nodiging van het Evangelie of de aanbieding van de genade ook G.H. Kersten, *Het handschrift uitgewist*, blz. 106, *Uit de Westminsterse Geloofsbelijdenis* (citaat R. Shaw) in De Saambinder, 11 juli 1935; *De bediening des Verbonds* in De Saambinder, 12 november 1936.

Grote veranderingen deden zich in de afgelopen honderd jaar voor op maatschappelijke en cultureel terrein. Ledeboerianen en Kruisgezinden leefden omstreeks 1907 voor het overgrote deel in een geestelijk en maatschappelijk isolement. Het overgrote deel van de gemeenten was te vinden in kleine dorpen op het platteland. Het ging om een overwegend agrarische bevolkingsgroep met een geheel eigen karakter: ‘de stillen in den lande’. Een eigen krant of kerkelijk blad bezat men niet. In verreweg de meeste gemeenten prefereerden de ouders het openbaar onderwijs boven dat op de christelijke school. Men was wars van de Kuyperiaanse denktrant, die daar veelal heerste. Van vertegenwoordiging in de politiek op landelijk of provinciaal niveau was geen sprake. Het overgrote deel van de gemeenteleden bezat trouwens geen stemrecht. Leidersfiguren met een meer dan plaatselijke betekenis ontbraken geheel. De stillen in den lande kwamen alleen in aanraking met de wereld om hen heen als het ging om het verdienen van hun dagelijks brood. Men leefde bij de oude schrijvers, richtte zich op het innerlijke, geestelijk leven en was in het algemeen afkerig van studie en vorming, van deelname aan maatschappelijke verbanden en culturele activiteiten. Een passieve opstelling was kenmerkend.⁶⁵ De dichter-schrijver Marinus Nijse (1904-1978) gaf in zijn roman *Mensen van het oude land*⁶⁶ een treffend beeld van het leven in een dergelijke geïsoleerde, agrarische gemeenschap. Met veel liefde en invoelingsvermogen tekent hij alle facetten van het dagelijkse leven in het Zeeuwse dorpje Wolphaartsdijk. Het verschil in geestelijke gerichtheid, in spiritualiteit tussen hervormden, gereformeerden en leden van de Gereformeerde Gemeente ter plaatse – de vader van Nijse – was daar ouderling – klinkt daarbij helder door.

Dit maatschappelijke en culturele isolement werd geleidelijk aan doorbroken onder invloed van een viertal factoren:

1. De oprichting van de SGP,
2. De stichting van eigen scholen,
3. De migratie van het platteland naar de grote steden,
4. De toestroming van jongeren naar het hoger beroepsonderwijs en de universiteiten.

Politieke bewustwording

De komst van het algemeen kiesrecht in 1918 leidde tot een politiek bewustwordingsproces⁶⁷ in de Gereformeerde Gemeenten. Vooraanstaande landbouwers in de gemeenten die in de

---

⁶⁵ Voor een breder uitgewerkte karakteristiek van ‘de stillen in den lande’ zie men M. Golverdingen, *De Gereformeerde Gemeenten vroeger*, serie van zes artikelen in De Saambinder, 16 november – 21 december 2000.

⁶⁶ Marinus Nijse, *Mensen van het oude land*, Goes, 1978.

⁶⁷ Voor een uitvoerige beschrijving van dit politieke bewustwordingsproces zie men M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, blz. 67-96. Zie ook W. Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij 1918-1948. Een bibliocratisch ideaal*, Houten, blz. 27-

oude situatie reeds stemrecht hadden, sympathiseerden vaak met het liberalisme dat hen omarmde. Anderen wilden beslist geen bemoeienis met de politiek vanuit een algehele doperse mijding van de zaken van deze wereld of vanwege een contra-revolutionaire veroordeling⁶⁸ van het hele staatsbestel. Elke genoemde benadering was voor ds. G.H. Kersten in bijbels licht onhoudbaar. Hij was van mening dat er een regering moest komen ‘ geheel op grondslag van de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods’. Samen met ds. J.R. van Oordt wist hij een groot deel van de gemeenten te betrekken bij een nieuwe politieke partij: de Staatkundig Gereformeerde Partij. Op 26 juli 1922 werd ds. Kersten zelf het eerste kamerlid voor deze partij. De SGP greep terug op het bibliocratische denken van Reformatie en Nadere Reformatie.⁶⁹ De partij zou daarbij nog lang liberale trekjes behouden. Opvallend veel leden van de Gereformeerde Gemeenten namen in het kader van deze ontwikkeling hun plaats in als raadslid of statenlid. Men deed dat vanuit een nieuw inzicht in de betekenis van Schrift en belijdenis voor het staan in deze wereld

Stichting van eigen scholen

Vrijwel parallel met de politiek bewustwording van de gemeenten, liep het ontwaken van de kring ten aanzien van het christelijk onderwijs. Reeds voor de aanvaarding van de nieuwe Lager Onderwijswet van 1920, die voor de eigen kring grote perspectieven opende, was ds. Kersten als promotor betrokken bij de stichting van enkele scholen. Scherper dan velen uit zijn kring doorzag hij de nauwe samenhang tussen de doopbelofte en het christelijke onderwijs. Hij zette zich in met de predikanten A. Verhagen (1887-1959) R. Kok en M. Hofman (1873-1948) voor de oprichting van eigen scholen. In ‘*De Saambinder*’ corrigeerde hij voortdurend de opvatting van de voorstanders van de openbare school. Hij signaleerde daarbij een doperse trek. Vanuit een zekere wereldmijding brachten zij een onaanvaardbare scheiding aan tussen kerk en school en samenleving. Zij waren de bouwers van ‘een Chinese muur om de kerk’. Ook gemeenteleden met een negatieve motivatie voor de openbare school – geen godsdienst is beter dan een verkeerde godsdienst – werden terecht gewezen. Men vergat dat het niet ging om de openbare school plus wat godsdienst, maar om onderwijs dat geheel doorzuurd is van het zuurdeeg van het Woord. Van enige samenwerking daarbij met ‘de zielen misleidende Neo-gereformeerden’ kon geen sprake zijn. Kersten en de zijnen zagen maar één weg: stichting van eigen scholen. In 1926 was het aantal scholen gestegen

---

⁶⁸ Voor het contra-revolutionaire denken zie men vooral W. van der Zwaag, *Jean-Louis Bernardi. Een leketheoloog uit de school van Kohlbrugge en Bilderdijk*, Houten, 1987, hoofdstuk 3,9,11,19. In de Gereformeerde Gemeenten leefde dit gevoel met name bij ds. D.C. Overduin (1875-1946) en zijn broer ds. J. Overduin (1881-1963). Zij waren afkering van een sterke organisatie en wezen elke zuilvorming af. Zie M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, blz. 40-42.

⁶⁹W. Fieret, *De Staatkundige Gereformeerde Partij 1918-1948, Een bibliocratisch ideaal*, Houten, 1990, blz. 106 e.v., . 266 e.v.

tot veertien. In 1928 constateerde ds. Kersten tevreden: ‘ Deze bal rolt. Van harte hoop ik dat zij in haar vaart niet worde gestuit’. Deze kerkelijke scholen, die hun krachten sinds 1921 bundelden in de Vereniging voor gereformeerd Schoolonderwijs (VGS) vormden de voorhoede van het latere reformatorisch onderwijs.⁷⁰

De ontwikkelingen op het terrein van onderwijs en politiek vielen min of meer samen met een migratiegolf van het platteland van Zeeland en Zuid-Holland naar de grote steden. De armoede onder de boerenarbeiders, de kleine pachters en keuterboeren was aan het begin van de twintigste eeuw bijzonder groot. De sterke toename van de industrialisering in de stedelijke gebieden en de grote uitbreiding van de Rotterdamse havens zorgden voor een sterke welvaartsstijging, die duizenden mensen aantrok.⁷¹ De opbloei van Gereformeerde Gemeenten in grote steden als Rotterdam, Den Haag en Utrecht in de jaren twintig en het begin van de jaren dertig hing met deze migratiegolf ten nauwste samen. De schrijvende armoede in de gezinnen op het eiland Tholen werd in 1950 in romanvorm beschreven door Mevador in het boek *Zo God het huis niet bouwt*⁷². Achter het pseudoniem ging J. W. van Houdt (1892-1960) schuil, een vooraanstaande onderwijzer en SGP-politicus. Hij tekende in zijn boek het vertrek van de familie Geuzenkamp uit Tholen. Het gezin zette zich in Rotterdam in voor een nieuw bestaan door het beginnen van een waterstokerij. Tegelijkertijd kwam het in aanraking met de geestelijke gevaren van de grote stad. Vele andere leden van de Gereformeerde Gemeenten bouwden in de grote steden een goed bestaan op als havenarbeider, gemeentewerkman, aardappelhandelaar en groenteverkoper. Daarmee kwam de mogelijkheid van sociale stijging voor de ‘stillen in den lande’ en hun kinderen binnen handbereik. Het maatschappelijk isolement was doorbroken.

Studerende jongeren

Ds. Kersten benutte *De Saambinder* ook voortdurend om de noodzaak van studie door jongeren onder het oog van de ouders te brengen. Kinderen moesten zo mogelijk klaar gemaakt worden voor H.B.S. en gymnasium. Tekenend was wat hij eens zei tegen mevrouw M. Koppejan-Wisse⁷³ te Meliskerke, de moeder van de latere neerlandicus J. Koppejan(1983-2005). Toen zij aangaf dat de begaafde jongen zijn toekomst op de boerderij moest zoeken,

---

⁷⁰ Deze alinea is een zeer beknopte samenvatting van de bespreking van het onderwerp in M. Golverdingen, *Een eigen weg*, in: M. Golverdingen e.a. Om identiteit en kwaliteit. 75 jaar Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, 1921-1996, Ridderkerk, 1996, blz. 11-92. Vergelijk M. Golverdingen, *Ds. G.H.Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, blz. 97-116.

⁷¹ Jan Bank en Maarten van Buuren, *1900: Hoogtij van burgerlijke cultuur*, Den Haag, 2000, blz. 133 e.v.

⁷² MEVAHOR, *Zo God het huis niet bouwt (Uit het leven van de familie Geuzenkamp)*, Utrecht, 1950. MEVAHOR = Meester van Houdt, Rijssen.

⁷³ Maatje Koppejan Wisse (1887-1968), afkomstig uit Aagtekerke, werkte als dienstbode bij ds. Kersten in de pastorie te Meliskerke en te Rotterdam. In 1908 keerde zij naar Aagtekerke terug..

zei de predikant:’ Maar Ma, je kunt zo’n jongen toch niet zijn hele leven aan de uier van een koe laten trekken. Stuur hem naar Middelburg om te studeren’.⁷⁴ En zo gebeurde het. Kersten bleef op dit aambeeld hameren. Er moesten meer onderwijzers en onderwijzeressen komen. De leerkrachten moesten proberen een m.o.-studie aan de pakken. Soms bracht hij zelfs de mogelijkheid van een eigen gymnasium in het centrum van het land ter sprake⁷⁵. Daarbij ging het niet alleen om het inlopen van een kennelijke achterstandssituatie in de samenleving. In het denken van Ds. Kersten stond het allesoverheersende belang van Gods kerk centraal. Hij zag uit naar jonge mannen met een gedegen opleiding die door de Heere konden worden geroepen tot het ambt van predikant. Hij besepte dat de samenleving in allerlei verbanden behoefte had aan jonge mensen met een goede vorming die de Heere vreesden.

Omstreeks 1930 gingen de eerste jongeren de universitaire wereld binnen. J.C. Hage (1909-1987) te Rotterdam liet zich in Leiden inschrijven als student in de medicijnen. De gebroeders L. Zandijk (1911-2003) en A. Zandijk (1913-1969) uit het Zeeuwse Waarde gingen in Utrecht medicijnen studeren.. Het bleven witte raven. K. de Gier, de latere docent aan de Theologische School te Rotterdam, begon in 1935 in Utrecht aan zijn studie voor arts. Bij die studie ontmoette hij nog twee andere jongeren: B. Tuinier(1919-1988) uit Oudermirdum, de vader van de huidige ds D.W. Tuinier, en G. Annot (1920-1994) uit Oostkapelle. Via de Utrechtse afdeling van de SSR⁷⁶, een gereformeerde studentenvereniging, kwamen zij in contact met de Rotterdammers J. W. Kersten (1915-1960), zijn zuster C.A. Kersten en L. J. M. Hage (1917-2007), die rechten studeerden.⁷⁷ Bij deze kring behoorde ook J. de Heer (1920-1986) uit Nieuw-Beierland, de latere secretaris van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs (VGS). De groep Utrechtse studenten nam geleidelijk in omvang toe. Dat hing samen met het advies van ds. Kersten om voor Utrecht te kiezen met het oog op het onderlinge contact.⁷⁸ De predikant droeg persoonlijk zorg voor begeleiding van deze groep. Hij hield periodiek lezingen op een kamer in het huis van mevrouw C.E. de Gier-Bijsterveld (1893-1990) die naar de Domstad was verhuisd om aan haar studerende zoon K. de Gier onderdak te bieden. De reeds genoemde J.W. Kersten, later predikant te Genemuiden, had bij deze familie een kamer gevonden. In huize De Gier kwamen regelmatig tien tot vijftien studenten bij elkaar. Kersten wist hen te boeien met zijn grote kennis van de gereformeerde theologie en zijn brede maatschappelijke ervaring. Soms nam hij enkele

⁷⁴ Mededeling van de heer J. Koppejan te Gouda , april 1995.

⁷⁵ M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, blz. 111.

⁷⁶ Societas Studiosorum Reformatorum. Deze vereniging van gereformeerde studenten was niet beperkt tot de Gereformeerde Kerken, maar bedoeld voor de gereformeerde gezindte. Zie Christelijke Encyclopedie, Kampen, 1961², s.v.

⁷⁷ Brief van mevr. D.L. de Gier-Segers te Moerkapelle aan M. Golverdingen, d.d. 28 juni 2007.

⁷⁸ J.P. Sinke, *Zijn daân getoond en trouw'lijk hen geleid. 100 jaar Gereformeerde Gemeenten 1907-2007, deel 2*, Krabbendijke, 2007, blz. 103.

studenten van de Theologische School mee om hem te vergezellen en hen iets te laten proeven van de wereld van de universiteit.⁷⁹

In Delft was het aantal studenten lange tijd uiterst klein. Toen de jonge H. van Rossum uit Dirksland in 1938 aan de studie van civiel-ingenieur begon, was hij van de 56 studenten de enige die tot de Gereformeerde Gemeenten behoorde. Bij de andere studierichtingen in Delft trof hij Johannes Heijboer (1920-1995) aan. Hij was afkomstig uit Tholen en zou in 1972 te Leiden promoveren. Kort na de Tweede Wereldoorlog, vlak voor zijn vertrek uit Delft, ontmoette Van Rossum de jonge Rengert Segers (1927-1992) uit Lisse, die hem later in Haarlem zou opvolgen als ingenieur van het Technisch Bureau van de Waterschappen.⁸⁰

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal studenten, dat afkomstig was uit de Geref. Gemeenten geleidelijk aan toe. Zo trof H. Paul uit Moerkapelle, die in 1946 in Utrecht tandheelkunde ging studeren daar een zestal studenten aan, die dezelfde kerkelijke achtergrond hadden als hij. Zij waren als regel lid van de SSR, maar voelden zich daar steeds minder thuis. Dat leidde tot de oprichting van de Civitas Studiosorum in Fundamento Reformato⁸¹ (CSFR) in 1951. Hierbij waren ook drie studenten uit Rotterdam betrokken en zes uit Delft. De overgrote meerderheid van de leden van de CFSR in die tijd - circa negentig procent - behoorde tot de Gereformeerde Gemeenten⁸².

De meeste studenten werden echter in hun studententijd of korte tijd daarna lid van de Ned. Hervormde Kerk. Met name in de jaren 1950-1953 was het aantal overgangen groot. Het voornaamste argument daarvoor werd gevormd door het theologische klimaat in de Gereformeerde Gemeenten, dat in die tijd vooral beheerst werd door de visie van dr. C. Steenblok. Zijn artikelen over dogmatische onderwerpen kenmerkten zich door een opvallend denken vanuit de verkiezing. De prediking van de aanbidding van de genade klonk in die jaren niet of nauwelijks door. Een lezing die hij voor de Delftse studenten hield over de doop, eindigde in een conflict. De studenten stonden een visie op de doop voor die meer aansloot bij Calvijn. Het conflict werkte tenslotte door in de thuisgemeente van de studenten, die door dr. Steenblok werd geïnformeerd.⁸³ Ook kregen deze studerende jongeren geen toestemming meer om gebruik te maken van het Delftse kerkgebouw voor hun

---

⁷⁹ Idem, blz. 111, blz. 340, noot 43. Met dank aan L.M. Harthoorn te Waarde (Zld) en mevr. C.A. Hage-Kersten te Gouda voor aanvullende informatie op respectievelijk 18 juni 2007 en 11 juli 2007.

⁸⁰ Brief van H. van Rossum te Zeist aan M. Golverdingen, d.d. 25 juni 2007

⁸¹ Zie Christelijke Encyclopedie, Kampen, 1961², s.v.

⁸² Brief van H. Paul te Moerkapelle aan M. Golverdingen, d.d. 2 juli 2007

⁸³ De Particuliere Synode West richtte zich met een schrijven tot de Generale Synode van 1953 met de vraag om de klachten van Dr. Steenblok tegen de studentenvereniging 'Studiosorum fundamento Reformato' te behandelen. Omdat Steenblok zich op het tijdstip van behandeling had losgemaakt van de Gereformeerde Gemeenten besloot de synode niet meer op het verzoek in te gaan. *Handelingen van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Utrecht op 3, 4, 22 en 23 Juni en 27 Juli 1953*, blz. 16.

bijeenkomsten.⁸⁴ Het gevolg was dat velen zich niet langer aanvaard wisten in de kring der gemeenten.⁸⁵ Zij kwamen in contact met de bekende ds. W.L. Tukker (1909-1988), die in die jaren predikant te Delft was.⁸⁶ Onder invloed van het hoogkerkelijke denken dat hij uitdroeg, vonden de meeste studenten een plaats een plaats in de Ned. Hervormde Kerk.

Daarbij kwam dat de predikanten in die tijd niet allen de instelling hadden van ds. J.B. Bel (1893-1949). Hij voerde als predikant van Dirksland gesprekken met de jonge student H. van Rossum. Daarbij zal hebben meegesproken, dat enkele van de zoons van de predikant belangstelling hadden voor een universitaire vorming.⁸⁷

Geleidelijk aan ontwaakte hin de Gereformeerde Gemeenten het besef, dat begeleiding en zorg voor studerende jongeren ook een taak van de kerk is. In de jaren 1965-1970 werden informele bijeenkomsten gehouden, die door dertig tot tachtig jongeren werden bezocht. In 1971 stelde de Generale Synode het deputaatschap voor studerenden in. Het deputaatschap bezon zich ondermeer op de mogelijkheid om een studentenpredikant in deeltijd te beroepen. Hoe ruim het mandaat werd opgevat, bleek uit een brief aan het curatorium met het advies om het curriculum van de opleiding te actualiseren. Uit de rapportage aan de Generale Synode bleek, dat er in de jaren zeventig 165 studenten waren ‘ingeschreven’.⁸⁸

Naast de participatie aan het universitaire onderwijs, deed zich nog een andere belangrijke verandering voort. In 1944 werd te Krabbendijke de kweekschool ‘De Driestar’ opgericht op initiatief van de heer P. Kuijt (1910-1987), een zeer inventieve en stuwende persoonlijkheid. Deze kweekschool betekende een ongekend grote en blijvende stimulans voor tal van jongeren om te gaan studeren. Het ging om een ongesubsidieerde opleiding, die financieel geheel door de kerkelijke gemeenten werd gedragen. De kweekschool maakte jongeren gereed voor het afleggen van het staatsexamen onderwijzer met goede tot zeer goede resultaten, maar kampte tegelijk met een gebrek aan bevoegde docenten, dat samenhang met het ontbreken van kader in eigen kring. Na de verplaatsing van het opleidingsinstituut naar Gouda in 1954 kreeg de kweekschool een interkerkelijk karakter. Na veel beproeving volgde

---

⁸⁴ De Gereformeerde Gemeente te Delft die in 1954 werd geïnstitueerd, was toen een afdeling van de gemeente te 's-Gravenhage-C. In de notulen van deze gemeente is geen enkel spoor te vinden van de kwestie. Mededeling van J. Honkoop d.d. 3 augustus 2007. De zaak moet op eigen gezag door de ouderling(en) van de afdeling zijn afgedaan.

⁸⁵ Idem. Mededeling van mevr. C. A. Hage-Kersten, d.d. 9 juli 2007.

⁸⁶ Ds. W. L. Tukker diende de Ned. Herv. Kerk te Delft van 1948-1955. Mededeling van P. J. Vergunst d.d. 1 september 2007.

⁸⁷ Brief van H. van Rossum te Zeist aan M. Golverdingen, d.d. 25 juni 2007.

⁸⁸ Brief van G. van der Hoek te Wageningen aan M. Golverdingen, d.d. 3 juli 2007. Vergelijk *Akta van de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Utrecht op 23 en 23 juni 1971*, blz. 25. Het Deputaatschap voor studerenden werd ingesteld naar aanleiding van een instructie van de Particuliere Synode Oost die aandacht vroeg voor ‘de ambtelijke bearbeiding van de jongen mensen uit onze gemeenten, die aan instellingen van hoger onderwijs studeren’. Tot lid van het deputaatschap werden benoemd ds. L. Blok te Beekbergen, ds. J. van Haaren te Amersfoort, Ds. H. Rijksen te Zoetermeer, M. Burggraaf te Rotterdam-C, W. de Ruiters te Amsterdam-C en J.A. Saarberg te Utrecht. Het huidige mandaat van het Deputaatschap voor studerenden (1992) spreekt over ‘de kerkelijke begeleiding en zorg voor jongeren van onze gemeenten die studeren aan instellingen voor wetenschappelijk onderwijs.....’ Zie *Voornaamste Besluiten van de Generale Synoden van de Gereformeerde Gemeenten*, Woerden, 1999, blz. 95.

de erkenning door de overheid, die geheel onverwacht werd gevolgd door het besluit van de overheid om de opleiding te subsidiëren.⁸⁹

De grote belangstelling en offervaardigheid voor 'De Driestar' hing samen met een drietal factoren. De eerste factor was de liefde van velen in de gemeenten voor het onderwijs naar Schrift en belijdenis. De tweede werd gevormd door de vrees van veel ouderen, dat jongeren bij een universitaire studie zonden vervreemden van het eigen geestelijke klimaat. De derde was de grote aantrekkingskracht die van het opvallende pedagogische klimaat van het opleidingsinstituut uitging. Dit kenmerkte zich door een bijzondere democratische inslag en een voortdurende dialoog, ontstaan uit een 'pioniersmentaliteit'. Daarbij ging het om 'een spontane en hartelijke samenlevingsvorm van directie, leraren en leerlingen, die met elkaar werkten en leefden in een primitieve omgeving met zeer ontoereikende middelen'. De kwekelingen of studenten waren niet afkomstig uit de sociale bovenlaag van de samenleving, maar beschikten toch over een bepaalde voorsprong. Hun voorsprong bestond daarin, dat zij afkomstig waren uit milieus die hun geestelijk stamkapitaal hadden meegegeven. Dat stamkapitaal bestond in kennis van de Gereformeerde leer en een verbondenheid aan de kring, waaruit men afkomstig was. Bij de een meer, bij de ander minder, maar vrijwel steeds was die grondtoon aanwezig'.⁹⁰

De invloed van deze opleiding is bijzonder groot geweest in en buiten de Gereformeerde Gemeenten. In 1995 hadden reeds 4580 afgestudeerden een plaats gevonden bij het onderwijs.⁹¹ Velen kregen via een universitaire vervolgstudie toegang tot andere levensgebieden. Ruim veertig afgestudeerden werden predikant, hetzij in de Gereformeerde Gemeenten of in andere kerken van de gereformeerde gezindte. Enkelen werden hoogleraar.⁹² Zonder het opleidingsinstituut 'De Driestar' was de uitbouw van het reformatorisch onderwijs in de tweede helft van de twintigste eeuw niet mogelijk geweest. Bij deze uitbouw namen ambtsdragers en leden van de Gereformeerde Gemeenten bijna altijd het voortouw. De weg werd geplaveid naar allerlei beroepsopleidingen. Studeren aan een universiteit is nu een gewoon verschijnsel geworden. Elk jaar promoveren wel enkele gemeenteleden op onderwerpen uit geheel verschillende disciplines. Vandaag participeren gemeenteleden in het maatschappelijk en culturele leven op bijna alle niveau's van de samenleving. De emancipatie van 'de stillen in den lande' is voltooid.

⁸⁹ *40 jaar de driestar*, Gouda, 1985, blz. 1-30. M. Golverdingen, *Een eigen weg*, in *Om identiteit en kwaliteit*, blz. 55-57.

⁹⁰ *40 jaar de driestar*, blz. 197-198 ('De sfeer op de Driestar; een terugblik van mr. L.J.M. Hage).

⁹¹ M. Houtman, *De betekenis van Pabo De Driestar voor het reformatorisch onderwijs*, in: M. Golverdingen e.a., *Om identiteit en kwaliteit*, blz. 273-278 (met cijfermateriaal).

⁹² Mededeling van mevr. C.A. Hage-Kersten te Gouda op 11 juli 2007, gebaseerd op aantekeningen van haar man: mr. L.J.M. Hage. Hoogleraar werden J. van Oort, F. van der Pol en N. Verloop.

Perspectief

Er is in de loop van een eeuw veel veranderd in de Gereformeerde Gemeenten. Maar de continuïteit in de bijbels-bevindelijke prediking is door Gods onverdiende goedheid gebleven. De aandacht in de prediking voor de wijze waarop de Heilige Geest het heil in Christus toepast in een zondaarshart blijft ook vandaag van wezenlijk belang. Dan staat Christus in het middelpunt en krijgt de weg die de Heere met Zijn kinderen houdt op bijbelse wijze aandacht. Het behaagt immers de Heilige Geest om verloren zondaren door middel van het Woord met de levende band van het geloof aan Christus te verbinden. De enige norm voor het geestelijke leven is en blijft de Schrift. De Heere maakt altijd Schriftuurlijke christenen.

Er bestaat voor Gods aangezicht geen wezenlijk verschil tussen een wetenschappelijk onderzoeker en een timmerman, tussen een academica en een telefoniste, tussen een gemeentewerkman en een ingenieur. Ook een universitair gevormd gemeentelid moet wedergeboren worden. De taak en plaats van de academicus in een gemeente is niet veel anders dan die van andere leden. We worden allen geroepen om onze gaven en talenten met vreugde te besteden ‘ten nutte en ter zaligheid’⁹³ van de gemeente en haar leden.

Honderd jaar na de Vereniging van 1907 mogen we door Gods bewarende hand met overtuiging staan in de lijn van de gereformeerde traditie, zoals die gestalte kreeg in Reformatie en Nadere Reformatie. Deze katholiciteit verdient in een tijd met een schrijnende kerkelijke verdeeldheid alle aandacht. Niet het eigene komt eerst, maar het gemeenschappelijke: de gereformeerde confessie, de verwantschap met de Nadere Reformatie. Dat betekent niet dat we behoeven te zwijgen over de kenmerkende trekken van de Gereformeerde Gemeenten en de liefde tot die gemeenten in ons hart vanwege onze verbondenheid met gereformeerde leer daar verkondigd en vanwege het goede dat we daar van de Heere mochten ontvangen. Maar het noemen van de eigenheid zal in alle bescheidenheid moeten geschieden met een oog voor de gebrokenheid van Sion. Wie immers het eigene te sterk beklemtoont, blokkeert gemakkelijk het gesprek met andere kerken van gereformeerde belijden. Wie de eigenheid overaccentueert loopt zelfs gevaar om het zicht op het katholieke kwijt te raken en zal vroeg of laat eindigen in een onvruchtbare eenzijdigheid of in een benauwende beperktheid.

We hechten met ons voorgeslacht ook vandaag aan een voluit gereformeerde inrichting van het gehele kerkelijk leven. Ook hier is bij alle veranderingen sprake van een wezenlijke continuïteit. Het is ook na honderd jaar onze begeerte om gereformeerd te zijn en te blijven in

---

⁹³ H.C. zondag 21, antwoord 55.

belijdenis en prediking, liturgie en kerkregering, in gemeentelven en levensopenbaring. Daarom mogen we met vrijmoedigheid onze plaats innemen in de Gereformeerde Gemeenten. Tegelijkertijd beseffen we dat het kerkverband, waarin God ons een plaats gaf, niet meer is dan een deel van Sion en daarmee slechts een tijdelijke gestalte van de kerk kan zijn.

In de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten valt niet te roemen. Wij hebben de begeerde eenheid vanaf het begin niet kunnen bewaren. Die roemt, roeme in de Heere. Hij zegende ons echter ondanks ons. Hij wilde onder ons van geslacht op geslacht Zijn genade verheerlijken. Wat is het nodig dat de Geest van Christus het bevindelijk-gereformeerde volksdeel ontdekt aan de zonde en de schuld van de kerkelijke gebrokenheid. Wat hebben wij de krachtige doorwerking van de Geest van Pinksteren nodig in onze harten, gezinnen en gemeenten. Dan zal alle kerkelijke zelfgenoegzaamheid, die een stank is in Gods neusgaten, van ons wijken. Dan zal in de weg van ontdekking het smeekgebed om het herstel van Gods kerk in Nederland opklimmen in de binnenkamer, de huiselijke kring, de samenkomsten van de gemeente en in de kerkelijke vergaderingen. Wij maken het woord van ds. G.H. Kersten bij de herdenking van de Afscheiding van 1834 van harte tot het onze: ' Moge de Heere samenbrengen al degenen die Gods Woord recht beminnen met allen die Gods Woord recht zoeken, opdat Hij verenigen moge, wat nu gedeeld is. En dat in deze ernstige, donkere tijden iets van de vertroosting van Zijn Woord in ons midden zij'.⁹⁴

---

⁹⁴ G.H. Kersten, *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 82.

